

В. В. Котенко

Дослідження археологічної кераміки в період діяльності Всеукраїнського археологічного комітету

Історія дослідження археологічної кераміки як наймасовішого матеріалу, добутого в процесі розкопок, заслуговує на особливу увагу. Адже на сучасному етапі ця категорія знахідок є головним індикатором у питаннях визначення хронології та рівня культурно-економічного розвитку поселенських структур різних епох. Питання еволюції поглядів на давню кераміку нерозривно пов'язане з історією археологічної науки, а саме з процесом формування профільних інституцій в системі сучасної Національної академії наук України.

На особливу увагу заслуговує період від середини 20-х років ХХ ст., який позначився в українській археології стрімким розвитком експедиційної діяльності та важливими зрушеннями у музейній справі та пам'яткоохоронній сфері. У зв'язку з цим слід нагадати, що при новоствореній Академії наук (1918 р.) було відкрито комісію зі складання археологічної карти України (1919 р.), яка через два роки була реорганізована в Археологічну комісію. Ще через два роки установа була перетворена на Археологічний комітет при Першому відділі Академії наук [1, с. 12]. Його успішна діяльність за рішенням Укрнауки мала б допомогти у вирішенні питання охорони пам'яток археології, тому Археологічному комітету з 1924 р. розширили особовий склад і повноваження, перетворюючи його у центр пам'яткознавчої діяльності при Всеукраїнській академії наук. Такі зміни стали поштовхом до затвердження влітку проекту статуту нової організації — Всеукраїнського археологічного комітету (ВУАК). На зламі 1924–1925 рр. було обрано президію ВУАКу (О. Новицького, Д. Щербаківського, М. Рудинського), і лише на початку 1926 р. остаточно затверджено його статут, де вказувалося, що Комітет має займатися організацією досліджень пам'яток, підготовкою наукових кадрів, доглядати та популяризувати пам'ятки археології [2, с. 20–21].

Видавнича діяльність ВУАКу позначилася виходом у світ збірників наукових статей, в яких переважно публікувалися результати досліджень окремих пам'яток. Серед них слід згадати такі видання як «Трипільська культура на Україні» (1926 р.), «Коротке звітлення Всеукраїнського Археологічного Комітету» (1926, 1927 рр.), «Записки Всеукраїнського археологічного комітету» (1931), «Хроніка археології та мистецтва» (1930, 1931 рр.), а також публікації методичних рекомендацій (1925, 1927 рр.) для роботи з археологічним матеріалом, які були узгоджені з Комітетом.

Першим результатом археологічної діяльності колективу ВУАКу стало видання збірника «Трипільська культура на Україні» 1926 р. під редакцією В. Козловської та П. Курінного [3], де були зібрані матеріали переважно за попередні роки досліджень. Слід зауважити, що цей період визначається сучасними дослідниками цієї культури не інакше як «трипільські пріоритети археології Радянської України 1920–

© В. В. Котенко, 2017

1930 рр.» [4, с. 14], тобто в ці роки масово вивчалися поселенські структури та кераміка саме трипільської культури, відкритої В. Хвойкою ще наприкінці ХІХ ст., і тому вихід у світ такої тематичної збірки був цілком закономірним. Особливе місце в дослідженнях науковців мала саме кераміка, адже трипільське гончарство перебувало на високому рівні, про що свідчить передусім широкий асортимент продукції з глини. Тому тема кераміки проходила червоною ниткою крізь напрацювання, що були подані у збірці.

Всю полеміку навколо трипільської кераміки доречно буде окреслити словами з передмови цієї збірки: «Особливу увагу звернула на себе кераміка Трипільської культури. Вона дала підставу для одних дослідників називати Трипільську культуру «передмікенською» і тому уважати її центрально-європейського походження, інші припускали її малоазійське або середземноморське походження, треті вказували на її автохтонізм — місцеве походження на Україні. В останній час стали вживати в Зах. Європі назву «мальована кераміка», пов'язуючи цим Трипільську кераміку з іншими видами мальованої кераміки Зах. Європи. Була також висунута гадка про те, що в Трипільській кераміці треба шукати зв'язку із Сходом (Китай, Сузи тощо)» [3, с. ІІІ]¹.

На особливу увагу заслуговує робота М. Болтенка про глиняні вироби з с. Усатове, яка є ледь не єдиним дослідженням початку 20-х рр. ХХ ст., що повністю присвячено археологічній кераміці [5, с. 8–30]. Насамперед автор окреслив «основи студій над силою керамічного матеріалу» — розсортування з окремим вивченням частин посуду та його особливостей (орнаментатії чи незвичайної техніки). Примітивна на перший погляд схема умовного розподілення кераміки заклала основу подальших методик первинної обробки матеріалу, де метою є систематизація накопичених знахідок. Копітливість роботи автора засвідчує навіть той факт, що для всіх донець був вимірний діаметр, товщина прилеглих стінок, розміри тупих кутів між дном і стінкою, спосіб приєднання донець до стінок та фізичні характеристики матеріалу [5, с. 11–12]. Найбільшу увагу автор приділив технічному походженню орнаменту, прив'язуючи оздоблення посуду до світогляду давнього населення Півдня України [5, с. 19]. Охарактеризовані М. Болтенком фрагменти антропоморфних статуєток варто віднести до найраніших спроб аналізу цієї категорії керамічного матеріалу українськими археологами, які в подальшому входили до в кола сучасних досліджень енеолітичної пластики [6, с. 82].

Вагомий внесок у дослідження трипільської кераміки зробила В. Козловська, активна діяльність якої припала саме на період створення ВУАКу. У збірнику міститься її стаття про «точки» трипільської культури [7, с. 43–64], де головні висновки дослідниці зроблені на основі аналізу кераміки. Чи не вперше на сторінках наукового видання з'являється хімічний аналіз глиняних виробів — «легкої трипільської печини», що використовувалася в будівництві [7, с. 50]. Особливе місце у статті має опис та інтерпретація глиняних «хаток» — моделей стародавнього житла. Вражає досконалий опис виробів, де є точні заміри основних параметрів. Інтерпретуючи ці вироби, В. Козловська знайшла аналогії в Давньому Єгипті, де подібні вироби слугували «гробовим даром» [7, с. 56]. На матеріалах з розкопок сушківських «точків» В. Козловською зроблена також повна характеристика «мальованого й простого посуду». Їх хімічний аналіз, який був зроблений за тими ж принципами, що й аналіз печини, показав, що цей посуд виготовлено зі звичайної «легкотопкої»

¹ Всі цитати в тексті статті наведено зі збереженням оригінальної редакції 20–30-х рр. ХХ ст. — В. К.

глини [7, с. 60–61]. Продовжуючи цю тематику, вона опублікувала окрему статтю про кераміку так званої культури А на матеріалах розкопок у с. Верем'я [8, с. 139–157], де наведено типологію трипільської кераміки з урахуванням усіх основних її характеристик: форми, складу формувальної маси, якості випалу, орнаменту, функціонального призначення окремих виробів, результатів хімічного аналізу. Дослідження В. Козловської переконливо показали, що в загальному масиві трипільських старожитностей кераміка подана різними типами, які відрізняються, перш за все, технологією виготовлення.

Перші узагальнення про трипільську кераміку містяться у статті С. Гамченка, що присвячена польовим спостереженням 1909–1913 рр. [9, с. 31–41]. Зокрема у пункті про «інвентар» С. Гамченко детально описав трипільський посуд, що поділяється на чотири типи: «фарбований, розмальований, із втиснутим орнаментом і рельєфним (часом лицьовим)» [9, с. 36]. Не менш цікавими є узагальнення С. Гамченка й про трипільську дрібну пластику: всі статуетки автор поділяє на «людські» (жіночі, рідше — чоловічі й дитячі), «кінські», «баранячі», «собачі», «пташачі» [9, с. 36]. Отже, класифікація трипільського посуду в цьому разі наведена виключно за морфологічними ознаками, що можна вважати провідною тенденцією в характеристиці кераміки середини 20-х рр. ХХ ст. Тому в численних назвах трипільських глиняних виробів варто вбачати спробу не стільки систематизувати масовий археологічний матеріал, скільки подати весь спектр вжиткових форм для подальших історико-археологічних реконструкцій.

Значні досягнення у вивченні трипільської кераміки середини 20-х рр. ХХ ст. подані також в статті Л. Чикаленка «Нарис розвитку української неолітичної мальованої кераміки» [10, с. 113–118], де є характеристика кераміки з с. Більче Золоте. У роботі на новому рівні розглянуто окремі форми глиняного посуду у зв'язку з орнаментом. Шляхом простеження еволюції орнаменту автор знаходить найраніші форми, зазначаючи, що Більче Золоте «являло собою дуже видатний культурний осередок і впливи його випромінювались у всі боки і добре можуть бути спостережені на кераміці і близьких і далеких селищ» [10, с. 115]. Отже, кераміка чи не вперше стала основою для визначення відносної хронології трипільських поселеньських структур. Інформаційний потенціал кераміки як історичного джерела розкривається також у статті В. Щербаківського [11, с. 119–138], який мав на меті знайти аналогії трипільським старожитностям в матеріалах європейської археології. Наслідуючи підхід Л. Чикаленка, він намагався прослідкувати еволюцію і «дегенерацію» відповідних форм, з'ясовуючи, отже, відносну хронологію відомих на той час пам'яток.

Цілком логічно збірку завершує стаття М. Макаренка «Етюди з обсягу трипільської культури» [12, с. 165–186], присвячена здебільшого детальній характеристиці керамічних статуєток й посуду з розкопок кінця ХІХ ст. Однак для історії дослідження кераміки інтерес викликають зауваження автора про повільне залучення матеріалу до наукового обігу та низьку якість графічної фіксації матеріалу [12, с. 165–166].

Друковані видання ВУАКУ вже мають власну історію, часом досить трагічну, коли знищувалися цілі випуски підготовлених матеріалів. Зокрема відомо, що були успішні спроби класифікувати трипільську кераміку Т. Пассек та Б. Латиніна, які мали б увійти до другого випуску «Трипільської культури на Україні», але він так і не вийшов друком [4, с. 14].

Звітні матеріали з досліджень археологічних пам'яток відобразилися у двотомнику «Коротке звітлення Всеукраїнського Археологічного Комітету» за 1925 та

1926 рр., що вийшли відповідно у 1926 та 1927 роках. Перший випуск «Короткого звідомлення...» містив також «каталог звідної виставки», де була подана здебільшого кераміка з відкритих поселень. Переважна більшість публікацій традиційно присвячена трипільській проблематиці, адже 1925 р. було вирішено відзначити 25-річчя з дня відкриття цієї археологічної культури. Іншим напрямком досліджень було визначено білогрудівську культуру, відкриту П. Курінним в попередні роки [13, с. 74].

Характеристика трипільської кераміки (посуду, печини, теракоти) стала основою для статей М. Макаренка, В. Козловської, П. Курінного та М. Біляшівського. В описах виробів, як і раніше, переважали художні прийоми з акцентом на орнаментацию, для підтвердження чого варто навести фрагмент зі статті про знахідки із Жолудівки М. Макаренка: «Фрагменти посуду з тонко вимішаної глини охристого коліру з відтінками, то рожеватим, то світло-охристим, то червоним, покриті рожево-охристим тлом і розписані темнокоричнявою фарбою смужками різної товщини, то середохрестними» [14, с. 37]. Аналізуючи методику роботи з керамікою, слід також згадати статтю П. Курінного, де весь матеріал розподілений на «громади», відповідно до локалізації у розкопі, а також наводяться статистичні дані про орнаментацию посудин [15, с. 55–57].

В середині 20-х рр. ХХ ст. розпочинається також вивчення кераміки білогрудівської культури бронзової доби з епонімної пам'ятки в Черкаській обл., яку на той час відносили до неоліту. Зважаючи на те, що матеріал такого типу був ще мало дослідженим, в характеристиці кераміки переважають статистичні підрахунки з позначенням типів орнаменту [13, с. 76].

Значно менше в період діяльності ВУАКу досліджувалися пам'ятки середньовічного часу, відповідно й відомості про кераміку цього періоду знаходимо досить уривчасті. Однак слід зазначити, що саме в цей час до кола наукових інтересів потрапляє кераміка середньовічного часу з розкопок Софії Київської та Борисполя [16, с. 88–89; 17, с. 92]. В статті В. Ляскоронського міститься зокрема інформація про цеглу XVII ст. та кахлі XVII—XIX ст., які автор описує так: «до 40 типів — ріжнокольорових, полив'яних, без поливи, з рельєфним орнаментом, гладких зелених та інш.» [16, с. 88].

Другий випуск «Коротких звідомлень...» містив статті, що хронологічно ширше охоплювали археологічні періоди. Традиційно значна частина опублікованих матеріалів, зокрема й щодо кераміки, була присвячена трипільській проблематиці (В. Козловська, П. Курінний, М. Рудинський, Д. Щербаківський). Однак варто відзначити статті С. Гамченка, М. Макаренка, П. Смолічева та Б. Безвенглінського, присвячені розкопкам так званої великокнязівської доби, черняхівських пам'яток, білогрудівської культури та античної Ольвії. У цьому випуску 1927 р. містяться переважно звітні матеріали без конкретних узагальнень, часто з інформацією про продовження досліджень попереднього року. Щодо кераміки, то їй не було присвячено жодної окремої статті, однак з наведених матеріалів можна певною мірою з'ясувати ступінь її вивчення у зазначений період.

Трипільську кераміку дослідники продовжували досить детально описувати, прикладом чого може бути фрагмент з роботи П. Курінного про розвідки на Черкащині: «Приблизно височінь [посудини] 25 снт., форми денця — не знаємо. Приденок і причеревок — круто опукла злита поверхня. Вичеревок округлий. Плечі орнаментовані вдавненнями пучкою крапками, що з двох боків окреслені не замкнутими рівчачками по чотири з кожного боку» [18, с. 67]. Характерно, що до кераміки П. Курінний відніс виключно посуд, а статуетки, глиняні прясла та «пампушки» подані окремими пунктами [19, с. 75–78].

Характеристика кераміки білогрудівської культури є в роботах П. Курінного та Б. Безвенглінського, де наведені статистичні дані щодо знахідок глиняних виробів в білогрудівському могильнику та є ілюстрації основних форм [20, с. 81; 21, с. 173].

Активно в цей час починають вводитися до наукового обігу матеріали так званої великокнязівської доби (XI—XIII ст.) і пізнішого часу. Зокрема привертає увагу докладна характеристика цегли. Наприклад, С. Гамченко на матеріалах з розкопок садиби В. Трубецького зауважує: «За матеріал для всієї цегли була спондилова глина. Сусідній цемент князівських часів (мішана вапна із битою цеглою та серацитовим лупаком) замінюється на ближчий до сучасного (мішана вапна з піском). Міцні, дзвінкі цеглини XI—XIII ст., крім своїх форм та розмірів, різко відзначаються від нетривких цеглин наступних століть» [22, с. 24]. Досить детально подано також характеристику середньовічних кахлів, які розподілялися за морфологічними ознаками та орнаментом [22, с. 24], чого не було зроблено для глиняного посуду, ймовірно через обмежену джерельну базу.

З'являються на сторінках наукового видання також дослідження слов'янської та черняхівської кераміки, де переважають загальні описи, хоча для останньої були здійснені спроби визначити місце глиняного посуду в поховальному обряді [23, с. 158].

До повноважень ВУАКу входили також розкопки Ольвії — єдиної та той час античної пам'ятки, що досліджувалася цією установою. Так, стаття М. Макаренка містить інформацію про історію дослідження поліса та про результати розкопок поточного року на території городища і некрополя. У масиві кераміки згадуються амфори, чорнолаковий посуд (з датуванням — V—IVст. до н. е.), черепиця. Окремі типи кераміки були атрибутовані («аттичного походження», «коринтського», «шматочки посуду клазоменського, та навкратійського» тощо). Цікавою є згадка М. Макаренка про ремонт посуду: «...особливу увагу звертають на себе ті фрагменти, що скріплені ще в старості олив'яним дротом після того, як посуд було розбито. [...] Вони свідчать про те, що аттичний посуд в Ольвії дуже цінували й не всяку розбиту річ викидали» [24, с. 96–97].

Отже, для досліджень археологічної кераміки у випусках «Коротких звідомлень...» характерне насамперед тематичне різноманіття. Не зважаючи на те, що середина 20-х рр. XX ст. відзначилася як період накопичення археологічних матеріалів, перші висновки стосовно керамічних комплексів пам'яток різних культур вже існували.

У період діяльності ВУАКу друком вийшло три з п'яти запланованих частин збірки «Хроніка археології та мистецтва» (1930–1931 рр.). Тематично вони були близькими до «Коротких звідомлень...», де публікувалися результати розкопок за попередні роки. Тема дослідження давньої кераміки не була пріоритетною, ця категорія матеріалу традиційно розглядалася в контексті вивчення матеріальної культури населення. Характерно, що у випусках «Хроніки...» вже не було зроблено акценту на трипільську культуру, натомість більше досліджувалася кераміка й гончарство слов'янської доби. Глиняні ж вироби доби енеоліту-бронзи стали основою для оглядових [25, с. 37] й узагальнюючих статей [26, с. 23–30], де кераміка була не лише етновизначальним, а й хронологічним маркером співставлення окремих груп посуду за формою та способом обробки поверхні. До того ж, на матеріалах цього періоду було виокремлено й детально досліджено знаряддя праці давніх гончарів. Наприклад, у замітці К. Коршака знаходимо інформацію про невеликі глиняні палички, які використовувалися для орнаментування поверхні посуду, що підтверджує факт знахідки стінки посудини з аналогічними відбитками [27, с. 65]. У його ж статті з третього випуску «Хроніки...» описаний також спосіб орнаментування глиняного посуду за допомогою мушель unio, для підтвердження чого автором був проведений спеціальний експеримент [28, с. 13–28].

З розширенням площ археологічних досліджень починає більше вивчатися матеріал черняхівської культури. Зокрема сюжети про кераміку «доби похоронних полів» з докладним описом форм і параметрів є в статті М. Семенчика, яка присвячена розвідкам біля м. Ромни [29, с. 69–71], а горщики-урни з вміщеними кістками, що були

Н
К
У
В
Н
Я
Н
Р
О
Т

випадково знайдені селянами, згадуються в повідомленні С. Магури [30, с. 51–52]. Тобто дослідження кераміки «культури римських впливів» були спорадичні і мали переважно описовий характер без узагальнюючих висновків.

Дослідження античної кераміки на початку 30-х рр. ХХ ст. на сторінках видань ВУАКу також були нечисленними, увага приділялася переважно окремим знахідкам з розкопок Ольвійського полісу, до яких були причетні члени Комітету. Так, наприклад, у короткому повідомленні С. Дложевського містилась інформація про херсонеську амфору з розкопок Ольвії, що стосувалось питань міжполісних контактів та клеймування керамічної тари [31, с. 67–68]. Відомо також, що в цей час досліджувалося поселення ольвійської хори Лузанівка, для якого добре проаналізована кераміка у вигляді амфор, ліпленого посуду, а також «сірого» та чорнолакового, на основі чого зроблений висновок про економічний розквіт Ольвійського полісу в ранньоелліністичний час [32, с. 31–32].

Окремо варто звернутися до досліджень слов'янської кераміки, яка в першій половині 1930-х рр. активно привертала увагу археологів. У першій частині «Хроніки...» міститься інформація О. Федоровського про розкопки Донецького городища, під час яких було відкрито гончарні горна й отримано значний масив глиняного посуду [33, с. 5–6]. Це неодмінно дало поштовх для подальших досліджень слов'янських старожитностей Дніпровського Лівобережжя. Іншим осередком дослідження матеріальної культури населення Середнього Подніпров'я ранньосередньовічної доби була територія Дніпрельстану, де вперше відкрито гончарні горна й досліджено кераміку канцерського типу [34, с. 19]. У коротких повідомленнях випусків «Хроніки...» міститься також унікальна інформація про давньоруську кераміку з розкопок на о. Березань та про так звану фарбовану слов'янську кераміку «часів раннього феодалізму» [35, с. 84; 36, с. 84–85], що неодмінно збільшило відомості про ареал поширення та типи цієї категорії матеріалу.

Привертає увагу також той факт, що в роботах дослідників неодноразово поставали питання термінології стосовно давньої кераміки. Так, В. Козловська констатувала розбіжності в назвах частин посуду («вінчик», «горлишко») [34, с. 19], К. Коршак відзначив полемічність назви глиняних виробів спеціального призначення — «пряслиці» або «котушки» [27, с. 59]; інші питання стосувалися тлумачення назв окремих форм (корчаги) та фізичних характеристик посуду [37, с. 51; 25, с. 37]. Таким чином, початок 30-х рр. ХХ ст. відзначився потужним сплеском археологічної діяльності ВУАКу, в якій значне місце вже посідали дослідження давньої кераміки окремих культур та підіймалися питання методики вивчення накопиченого матеріалу.

Заплановані четвертий і п'ятий випуски збірки «Хроніка археології та мистецтва» так і не вийшли друком, хоча нині відомий зміст цих видань [38, с. 769–773]. За час діяльності ВУАКу видано також збірник (перший том) «Записки Всеукраїнського археологічного комітету», де керамологічна тематика зустрічається у статтях С. Потапова та С. Дложевського. Політичні утиски та переслідування авторів за націоналізм перешкоджали розвитку української археології, а вже через короткий час значну кількість дослідників було розстріляно або засуджено.

Окремим аспектом діяльності ВУАКу, що пов'язаний з дослідженнями археологічної кераміки, є так звані методичні інструкції. У середині 20-х рр. ХХ ст. майже одночасно світ побачили дві такі роботи з опрацювання археологічного матеріалу. 1925 р. у видавництві Волинського науково-дослідного музею було надруковано працю С. Гамченка «Археологічні першоджерела, способи їх реєстрації та засоби охорони: короткий виклад» з коментарями І. Левицького [39]. На 27-ми сторінках цієї праці викладалися переважно роз'яснення щодо визначення «археологічної дисципліни» та першоджерел, а також щодо класифікації археологічних пам'яток та артефактів. Особлива цінність цієї роботи полягає у тому, що в ній вперше для української археології були визначені універсальні способи реєстрації стародавніх об'єктів, збереження рухомих артефактів

з метою подальшої музеєфікації та експонування. Основний акцент в інструкції був зроблений саме на описі методу обліку знахідок, який містив попередню реєстрацію, перереєстрацію, плановий опис археологічних першоджерел та засоби їх охорони. Опрацюванню наймасовішого матеріалу — кераміки — у роботі присвячені лише окремі підпункти. Зокрема автор зазначив, що така невід’ємна категорія матеріальної культури як посуд (частіше за все керамічний), може бути на пам’ятках різного типу і часто стає предметом колекціонування. Особливу увагу С. Гамченко приділив методиці археологічних розвідок, під час котрих необхідно проводити первісну обробку матеріалу, зокрема й кераміки. Із зазначеного можна зробити висновки, що в середині 20-х рр. ХХ ст. на території України часто відбувалися археологічні розвідки зі збором підйомного матеріалу, тому виникла нагальна проблема його первісного опрацювання та транспортування. Слід зауважити, що такі, на перший погляд, примітивні поради науковцю досі лишаються актуальними, адже спеціальних розробок з первісної обробки матеріалів так і не з’являлось, а екскурсії з розвідками ставали все популярнішим способом обстеження території з метою укладання єдиної археологічної карти.

У 1927 р. у Харкові світ побачила україномовна версія роботи О. Федоровського «Інструкції та програми для розвідок і реєстрації пам’яток археологічних» [40]. Будучи дійсним членом ВУАКу, автор цієї праці тісно співпрацював з основними дослідниками археологічних пам’яток України, викладаючи актуальні та той час наукові дані. Під час складання програми для реєстрації та опису пам’яток автор радив наводити такі відомості про гончарні осередки: «Чи нема ознак виробу череп’яного посуду: шарів, або грудок перепаленої глини, огнищ з купами одноманітного череп’я тощо» [40, с. 98]. Значну увагу в дослідженні присвячено практичним засадам роботи з керамікою, а саме обмірам. Окремо О. Федоровський торкнувся питання фотографування та малювання як цілих пам’яток, так і окремих знахідок. У своїй роботі автор також порушив питання пакування і пересилання речей [40, с. 127].

Отже, слід зазначити, що до середини 20-х рр. ХХ ст. в українській археології вже існували інструкції для професіональних науковців, які орієнтували дослідника щодо роботи в полі та містили інформацію про основні засади «кабінетного» опрацювання матеріалів. Це були не шаблонні роботи попередників, а дійсно праці, де в доступній формі викладалися рекомендації, основою для яких був насамперед власний колосальний досвід світил тогочасної археологічної науки — С. Гамченка та О. Федоровського.

В якості підсумку варто зазначити, що не зважаючи на фінансові труднощі та політичну напруженість від середини 20-х рр. ХХ ст. до 1933 р., коли діяльність ВУАКу було припинено, в українській археологічній науці з’явилися тенденції, що стосувалися методичного вивчення давньої кераміки. Ця категорія матеріалу віднині стала розглядатися як потужне джерело інформації про ремісничі технології давніх майстрів, культурні контакти між окремими етнічними групами, економічні зв’язки, культову сферу життя та побут в межах конкретних поселенських структур та цілих ареалів. За час діяльності ВУАКу було окреслено основні тенденції розвитку української археології та керамології, які й нині спостерігаються в роботі сучасних дослідників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шовкопляс І. Г. Археологічні дослідження на Україні (1917–1957). Огляд вивчення археологічних пам’яток. — К., 1957.
2. Нестуля С. Становлення Всеукраїнського археологічного комітету ВУАН (середина 1920-х років). — Полтава, 1997.
3. Трипільська культура на Україні. — К., 1926. — Вип. 1.

4. Бурдо Н. Б. Трипільська культура — 110 років досліджень // Археологія. — 2005. — № 4.
5. Болтенко М. Кераміка з Усатова // Трипільська культура на Україні. — 1926. — Вип. 1.
6. Бурдо Н. Б. Теракота трипільської культури // Давня кераміка України. Археологічні джерела та реконструкції. — 2002. — Ч. 1.
7. Козловська В. Точки Трипільської культури біля с. Сушківки на Гуманщині. (Розкопи року 1916) // Трипільська культура на Україні. — 1926. — Вип. 1.
8. Козловська В. Кераміка культури А. (З додатком щоденника розкопів р. 1925 у с. Верем'ї) // Трипільська культура на Україні. — 1926. — Вип. 1.
9. Гамченко С. Спостереження над даними дослідів Трипільської культури 1909–1913 рр. // Трипільська культура на Україні. — 1926. — Вип. 1.
10. Чикаленко Л. Нарис розвитку української неолітичної мальованої кераміки // Трипільська культура на Україні. — 1926. — Вип. 1.
11. Щербаківський В. Тілопальні точки і мальована кераміка // Трипільська культура на Україні. — 1926. — Вип. 1.
12. Макаренко М. Етюди з обсягу Трипільської культури // Трипільська культура на Україні. — 1926. — Вип. 1.
13. Курінний П. Дослідження Білогрудівського Могильника // КЗ ВУАК за археологічні досліді року 1925. — К., 1926.
14. Макаренко М. Халеп'є // КЗ ВУАК за археологічні досліді року 1925. — К., 1926.
15. Курінний П. Розкопи біля с. Томашівки // КЗ ВУАК за археологічні досліді року 1925. — К., 1926.
16. Ляскоронський В. Розкопи в подвір'ї Софійського собору в Києві. Осінь 1925 р. // КЗ ВУАК за археологічні досліді року 1925. — К., 1926.
17. Козловська В. Розкопи на території стародавнього Боришпільського городка // КЗ ВУАК за археологічні досліді року 1925. — К., 1926.
18. Курінний П. Археологічна розвідка в околицях с. Колодистого над річкою Синицею на Гуманщині // КЗ ВУАК за 1926 рік. — К., 1927.
19. Курінний П. Раецька могила на Бардичівщині // КЗ ВУАК за 1926 рік. — К., 1927.
20. Курінний П. Розкопи Білогрудівських могилоподібних горбів // КЗ ВУАК за 1926 рік. — К., 1927.
21. Безвенглінський Б. Могила ч. XII Білогрудівського могильника біля м. Гумани // КЗ ВУАК за 1926 рік. — К., 1927.
22. Гамченко С. Розкопи 1926 року в Києві (Давніша садиба В. П. Трубецького) // КЗ ВУАК за 1926 рік. — К., 1927.
23. Смолічев П. Археологічні досліді в околицях м-ка Златополя, на Черкащині року 1926 (Коротке звітлення за розкопи біля с. Маслової) // КЗ ВУАК за 1926 рік. — К., 1927.
24. Макаренко М. Ольбія // КЗ ВУАК за 1926 рік. — К., 1927.
25. Якимович М. Археологічні досліді біля с. Захватівки (Червоний Кут) Тернівського р. Гуманської окр. з рр. 1925–1928 // ХрАМ. — 1930. — Ч. 1.
26. Курінний П. Важливі матеріали щодо встановлення відносної хронології трипільських селищ // ХрАМ. — 1930. — Ч. 2.
27. Коршак К. З праці семінару при археологічному відділі Всеукраїнського історичного музею ім. Шевченка у Києві // ХрАМ. — 1930. — Ч. 1.
28. Коршак К. Черепашка ціло як первісне ганчарське знаряддя // ХрАМ. — 1931. — Ч. 3.
29. Семенчик М. Випадкові археологічні знахідки на Роменщині // ХрАМ. — 1930. — 1931. — Ч. 1.
30. Магура С. Випадкові знахідки за р. 1927 // ХрАМ. — 1930. — Ч. 2.
31. Дложевський С. Ще одна ціла херсонеська амфора // ХрАМ. — 1930. — Ч. 1.
32. Штейнванд Г. Гелленістична оселя в Лузанівці біля Одеси // ХрАМ. — 1931. — Ч. 3.
33. Федоровський О. Археологічні розкопи в околицях Харкова // ХрАМ. — 1930. — Ч. 1.
34. Козловська В. Археологічні досліді на території Дніпрельстану // ХрАМ. — 1930. — Ч. 1.

35. *Розкопи на острові Березані р. 1930 // ХрАМ. — 1931. — Ч. 3.*
36. *Виявлення фарбованої слов'янської кераміки // ХрАМ. — 1931. — Ч. 3.*
37. *Козловська В. Розкопи р. 1930 у Києві на горі Дитинці // ХрАМ. — 1931. — Ч. 3.*
38. *Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження. — Т. 2. — Дрогобич, 2013.*
39. *Гамченко С. Археологічні першоджерела, способи їх реєстрації та засоби охорони: короткий виклад. — Житомир, 1925.*
40. *Федоровський О. С. Інструкції та програми для розвідок і реєстрації пам'яток археологічних. — Х., 1927.*

Резюме

Котенко В. В. Дослідження археологічної кераміки в період діяльності Всеукраїнського археологічного комітету

У статті розглядаються основні тенденції в дослідженнях давньої кераміки в Україні в період від середини 20-х до першої третини 30-х рр. ХХ ст. У цей час головним науковим органом з організації археологічних розкопок і охорони пам'яток був Всеукраїнський археологічний комітет. Період його діяльності характеризується активізацією розкопок по всій території України.

ВУАКом було видано кілька збірок, де викладені основні результати археологічної діяльності цього періоду. У цих матеріалах міститься інформація також про дослідження давньої кераміки, яка є цінним історичним джерелом у питаннях давніх технологій, культури, економіки та побуту населення різних археологічних культур.

Вдалося з'ясувати, що в 20–30-ті рр. ХХ ст. в українській археології були закладені методичні основи роботи з масовою керамікою і з окремими глиняними виробами.

Ключові слова: історія науки, археологія, кераміка, Всеукраїнський археологічний комітет, видання.

Резюме

Котенко В. В. Исследования археологической керамики в период деятельности Всеукраинского археологического комитета

В статье рассматриваются основные тенденции в исследованиях древней керамики в Украине в период со середины 20-х до первой трети 30-х годов ХХ в. В это время главным научным органом по организации археологических раскопок и охраны памятников был Всеукраинский археологический комитет. Период его деятельности характеризуется активизацией раскопок по всей территории Украины.

ВУАКом было издано несколько сборников, где изложены основные результаты археологической деятельности данного периода. В этих материалах содержится информация также об исследованиях древней керамики, которая является ценным историческим источником в вопросах древних технологий, культуры, экономики и быта населения разных археологических культур.

Удалось выяснить, что в 20–30-е гг. ХХ в. в украинской археологии были заложены методические основы работы с массовой керамикой и с отдельными глиняными изделиями.

Ключевые слова: история науки, археология, керамика, Всеукраинский археологический комитет, издания.

Summary

V. Kotenko. Researches of Archaeological Ceramics in the Period of the All-Ukrainian Archaeological Committee

The article examines the main trends in the study of ancient ceramics in Ukraine in the period from the middle of 1920s until the first third of the 1930s. At this time, the main scientific authority on the organization of archaeological excavations and monuments protection was All-Ukrainian Archaeological Committee(VUAK). The period of his activity characterized by the activation of the excavations on the territory of Ukraine.

VUAK was published several collections, which were the main results of the archaeological activity at this time. These materials also contain information about the ancient ceramics research, which is a valuable historical source in matters of ancient technology, culture, economy and domestic life of the population of different archaeological cultures.

Found out that in the 20–30s of XX century in Ukrainian archeology was lay the methodological foundations for the work with mass ceramic and individual clay objects.

Key words: history of science, archaeology, pottery, All-Ukrainian Archaeological Committee (VUAK), editions.

